

ترجمه انگلیسی این مقاله با عنوان:

Understanding the Architectural Values of Houses in Syria During the Ottoman Period

در همین شماره به چاپ رسیده است.

شناخت ارزش‌های معماری خانه‌های کشور سوریه در دوره عثمانی*

دیانا حریری^۱، سید بهشید حسینی^{۲**}، منوچهر معظمی^۳، محمدرضا رحیم زاده^۴

۱. گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.
۲. گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.
۳. گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.
۴. گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.

تاریخ معماری

مقاله پژوهشی

چکیده:

هدف پژوهش حاضر شناخت ارزش‌های معماری خانه‌های کشور سوریه در دوره عثمانی است. امروزه شناخت و ارزیابی ارزش‌های معماری سنتی در دوره‌های تاریخی، به‌عنوان یک ضرورت برای حفظ هویت فرهنگی و اجتماعی جوامع مختلف مطرح شده است. معماری خانه‌های سوریه در دوره عثمانی، به عنوان بخشی از میراث فرهنگی این کشور، نقش مهمی در شکل‌دهی به هویت معماری منطقه‌ای و انتقال ارزش‌های فرهنگی نسل به نسل داشته است. این خانه‌ها با بهره‌گیری از اصول معماری سنتی، به گونه‌ای طراحی شده‌اند که پاسخگوی نیازهای مختلف ساکنان خود بوده و در عین حال، هماهنگ با محیط و اقلیم بومی باشند. معماری سنتی این خانه‌ها بازتابی از تعاملات اجتماعی و فرهنگی در زندگی روزمره ساکنان است که در آن توجه به جزئیات و هماهنگی با طبیعت به وضوح مشاهده می‌شود. این پژوهش به میانجی روش‌شناسی کیفی و بهره‌گیری از اسناد و داده‌های تاریخی به دنبال شناخت ارزش‌های معماری خانه‌های شهرهای دمشق و حلب در کشور سوریه در دوره عثمانی است تا بتواند ابعاد مختلف این معماری را شناسایی و تحلیل کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد معماری خانه‌های عثمانی در حلب و دمشق، شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بر اساس شرایط جغرافیایی، فرهنگی و تاریخی این دو شهر وجود دارد. تمرکز بر حیاط مرکزی به عنوان هسته اصلی خانه، تأثیرپذیری از فرهنگ عثمانی و اسلامی در طراحی و ساختار این خانه‌ها و استفاده از مصالح بومی، برخی از عناصر مشترک در هر دو شهر محسوب می‌شوند.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۷/۷

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۷/۱۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۷/۱۴

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۸/۳۰

واژگان کلیدی:

معماری،

سوریه،

دوره عثمانی،

خانه،

ساختار فضایی.

* این مقاله از متن رساله دکتری معماری نویسنده اول با عنوان "شناخت ارزش‌های معماری خانه‌های کشور سوریه در دوره عثمانی" در دانشگاه هنر ایران به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسندگان سوم و چهارم تدوین شده است.

**

نویسنده مسئول: +989121229220, behshid_hosseini@art.ac.ir

مقدمه

خانه‌های دوره عثمانی در سوریه با توجه به شرایط اقلیمی خاص این کشور و خواست‌ها و نیازهای اجتماعی ساکنان، چنان طراحی شده‌اند که به‌طور ویژه‌ای بافت شهری و الگوهای فضایی را تحت تأثیر قرار داده‌اند. طرح آنها نه تنها پاسخگوی نیازهای روزمره ساکنان بودند، بلکه به‌شکلی هنرمندانه به نمایش ارزش‌های فرهنگ محلی نیز می‌پرداختند. استفاده از حیاط‌های مرکزی، ایوان‌های سایه‌دار، و فضاهای نیمه‌باز، نمونه‌هایی از تدابیر طراحی در این خانه‌ها بودند که نقش مهمی در کاهش تأثیرات منفی اقلیمی و بهبود کیفیت زندگی ساکنان داشتند. این ویژگی‌ها به نوعی بازتاب‌دهنده‌ی فرهنگ مهمان‌نوازی و تأکید بر جمع‌گرایی در جوامع سنتی سوریه بودند. یکی از جنبه‌های مهم معماری خانه‌های سوریه در دوره عثمانی، نحوه استفاده از فضاها و ایجاد تعادل بین حریم‌های عمومی و خصوصی است. این خانه‌ها با الگوهای خاص خود توانسته‌اند به نیازهای مختلف ساکنان پاسخ دهند؛ از فراهم‌سازی فضایی برای تعاملات اجتماعی گرفته تا ایجاد فضاهایی برای آرامش و خلوت. این رویکرد نشان‌دهنده درک عمیق معماران آن زمان از نیازهای انسانی و توانایی تطبیق طراحی با آن نیازها بوده است. چنین تعاملی میان فضاها و عناصر معماری، علاوه بر افزایش کارایی ساختمان، به تداوم فرهنگی و حفظ هویت معماری منطقه نیز کمک کرده است. بررسی معماری خانه‌های سوریه در دوره عثمانی، فرصتی برای بازشناسی شیوه‌های به‌کار رفته در مدیریت انرژی و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی نیز فراهم می‌کند. طراحی این خانه‌ها به گونه‌ای بوده است که از حداکثر تهویه طبیعی و نور روز بهره ببرند و با استفاده از مصالح بومی، به بهینه‌سازی مصرف انرژی و کاهش وابستگی به منابع غیرمحلی کمک کرده‌اند. این نکات به‌عنوان درس‌هایی از گذشته می‌توانند الهام‌بخش رویکردهای معاصر در طراحی پایدار و بهره‌وری انرژی باشند. معماری خانه‌های سوریه در دوره عثمانی همچنین به تعامل با محیط طبیعی و بهره‌برداری از ویژگی‌های اقلیمی توجه ویژه‌ای داشته است. استفاده از باغ‌ها و حیاط‌های داخلی با گیاهان بومی، نه تنها به زیبایی فضا افزوده بلکه به بهبود کیفیت هوا و ایجاد فضایی آرامش‌بخش نیز کمک کرده است. این فضاها به‌عنوان نقاط مرکزی خانه، نقش مهمی در

تقویت پیوند میان انسان و طبیعت داشته‌اند و به ساکنان این مکان را می‌دادند تا در فضای باز، اما حفاظت‌شده، از محیط لذت ببرند. چنین طراحی‌هایی نشان‌دهنده درک عمیق از نیازهای روانی و جسمی انسان در ارتباط با طبیعت بوده و نقش مهمی در بهبود کیفیت زندگی ساکنان ایفا کرده است (نعیم و همکاران، ۲۰۲۳). یکی دیگر از جنبه‌های قابل توجه در معماری خانه‌های سوریه در این دوره، استفاده هوشمندانه از مصالح بومی و فنون ساخت و ساز محلی است. این خانه‌ها با بهره‌گیری از مصالحی چون سنگ، چوب و خشت، به شکلی طراحی شده‌اند که با شرایط اقلیمی سازگار باشند و توانایی مقابله با تغییرات دما و رطوبت را داشته باشند. این نوع استفاده از مصالح، علاوه بر کاهش هزینه‌های ساخت‌وساز، به افزایش طول عمر بناها و کاهش نیاز به نگهداری‌های پرهزینه نیز منجر شده است. چنین رویکردهایی می‌توانند به عنوان الگوهایی موثر برای معماری پایدار در مناطق مشابه مورد استفاده قرار گیرند. به طور کلی، معماری خانه‌های دوره عثمانی در سوریه را می‌توان به عنوان نمادی از ترکیب هوشمندانه فرهنگ، اقلیم و نیازهای ساکنان در نظر گرفت. شناخت این ارزش‌ها نه تنها به ما کمک می‌کند تا با جنبه‌های مختلف معماری سنتی آشنا شویم، بلکه می‌تواند در توسعه الگوهای نوین طراحی که هماهنگ با محیط زیست و فرهنگ‌های محلی باشند، الهام‌بخش باشد. بررسی و تحلیل این الگوهای معماری، به ویژه در شرایط کنونی که بحث‌های مربوط به پایداری و معماری بومی اهمیت زیادی یافته‌اند، می‌تواند به‌عنوان مرجعی غنی برای معماران و پژوهشگران این حوزه مورد استفاده قرار گیرد. خانه‌های سوریه در دوره عثمانی با توجه به شرایط تاریخی و اجتماعی آن زمان، توانسته‌اند هویت معماری منحصر به فردی را به نمایش بگذارند که ترکیبی از سادگی و کارآمدی با زیبایی‌شناسی غنی است. این هویت معماری که به‌خوبی در جزئیات طراحی و ساخت این خانه‌ها مشهود است، بیانگر توانایی معماران در انطباق با نیازهای زمانه و ایجاد فضایی برای زندگی راحت و پایدار بوده است. این خانه‌ها با طراحی‌هایی که به خواست‌ها و نیازهای جسمی، روانی، و اجتماعی ساکنان پاسخ می‌دادند، الگویی ارزشمند برای مطالعه و تحلیل در زمینه معماری سنتی و بومی ارائه می‌دهند که همچنان می‌تواند در طراحی‌های معاصر نیز مورد استفاده قرار گیرد (خاکساری، ۱۳۹۸).

اهمیت و ضرورت تحقیق

شناخت ارزش‌های معماری خانه‌های کشور سوریه در دوره عثمانی، به دلیل تأثیرات گسترده آن بر هویت فرهنگی و اجتماعی این کشور، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. معماری خانه‌های این دوره با تلفیق هنر و فرهنگ محلی، به یکی از مهم‌ترین نمونه‌های معماری منطقه‌ای تبدیل شده است (Ismail, 2015). شکاف تحقیقاتی در این زمینه عدم توجه کافی به بررسی دقیق و جامع ارزش‌های معماری خانه‌های سوریه در دوره عثمانی است. لذا اهمیت این موضوع از دو جنبه قابل بررسی است؛ نخست، از لحاظ کاربردی، این پژوهش می‌تواند به معماران و برنامه‌ریزان شهری در بازسازی و توسعه فضاهای زیستی با حفظ هویت فرهنگی کمک کند. با شناخت بهتر ارزش‌های معماری سنتی، امکان ارائه الگوهای طراحی معاصر که هماهنگ با فرهنگ بومی باشند، فراهم می‌شود. از جنبه نظری، این پژوهش می‌تواند به غنای دانش معماری در زمینه تاریخ معماری منطقه‌ای و تأثیرات آن بر توسعه پایدار کمک کند. بنابراین ضرورت دارد که این موضوع با دقت مورد بررسی قرار گیرد تا بتوان از الگوهای معماری سنتی در طراحی‌های امروزی بهره گرفت. به جهت اهمیت کار، ضرورت این تحقیق در رفع کمبود دانش موجود در زمینه ارزش‌های فرهنگی و زیست‌محیطی معماری سنتی سوریه و تأثیر آن بر

زندگی مردم امروز است. این تحقیق می‌خواهد با بررسی و تحلیل دقیق معماری خانه‌های دوره عثمانی در سوریه، به بازسازی هویت فرهنگی و ایجاد فضاهای زیستی پایدار کمک کرده و از فراموشی این میراث ارزشمند جلوگیری نماید.

اهداف پژوهش

- شناسایی و تحلیل ارزش‌های معماری خانه‌های دوره عثمانی در سوریه.
- بررسی تأثیرات فرهنگی بر زندگی ساکنان خانه‌های عثمانی.
- ارائه الگوهایی برای طراحی معاصر با بهره‌گیری از ارزش‌های معماری و فرهنگ بومی.

روش پژوهش

روش تحقیق این پژوهش، کیفی با رویکرد توصیفی-تحلیلی است که برای بررسی عمیق ارزش‌های معماری خانه‌های کشور سوریه در دوره عثمانی و ارتباط آن با فرهنگ و سبک زندگی ساکنان انتخاب شده است. این روش تحقیق در راستای تحقق اهداف پژوهش، به تحلیل داده‌های تاریخی، معماری، و اجتماعی پرداخته و تلاش می‌کند تا الگوهایی برای طراحی معاصر مبتنی بر ارزش‌های معماری بومی ارائه دهد.

پیشینه پژوهش

برخی از پژوهش‌های صورت گرفته در نسبت با مسئله پژوهش در جدول شماره ۱ بیان شده است.

جدول شماره ۱) پیشینه پژوهش

ردیف	نویسنده	سال	عنوان	نتایج
۱	نعیم ^۱ و همکاران	۲۰۲۳	کوشش برای درک شکل‌گیری معماری نماهای مشرف به حیاط: مسکن محله الجدیدا در حلب در دوران عثمانی متأخر (از قرن ۱۸ به بعد)	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که معماری سنتی حلب با تأکید بر حیاط مرکزی و استفاده از تزئینات هندسی و ترکیب‌بندی‌های خاص، بازتاب‌دهنده اصول اسلامی و حفظ‌کننده هویت فرهنگی این شهر است.
۲	منصور ^۲ و همکاران	۲۰۲۱	معماری داخلی و هویت شهری: شهر تاریخی حمص و خانه‌های حیاطدار سنتی آن به عنوان یک مطالعه موردی	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که توسعه خانه‌های حیاطدار در حمص تحت تأثیر عوامل فرهنگی، تاریخی و اجتماعی بوده و این ویژگی‌ها تأثیر عمیقی بر هویت شهری حمص گذاشته‌اند.
۳	گوچان ^۳	۲۰۱۸	تاریخچه و ویژگی‌های تکنیک‌های ساخت مورد استفاده در خانه‌های چوبی سنتی عثمانی	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که تکنیک‌های ساخت چوبی سنتی در ترکیه، به‌ویژه سیستم همیش عثمانی، بخش مهمی از میراث معماری این منطقه هستند و حفظ و توجه به این ویژگی‌های بومی برای حفاظت مؤثر از این میراث ضروری است.
۴	الفندی ^۴ و همکاران	۲۰۱۷	میراث خانه‌های عثمانی حلب	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که خانه‌های عثمانی حلب تأثیر عمیقی از تاریخ، طراحی و تزئینات سنتی گرفته‌اند و حفاظت و بازسازی این خانه‌ها برای حفظ میراث فرهنگی حلب ضروری است.
۵	الفندی	۲۰۱۶	مستندسازی اتاق‌های عجمی حلب از دوره عثمانی	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که برای حفظ و بازسازی اتاق‌های عجمی حلب، توجه به ارزش‌های تاریخی و فرهنگی آن‌ها ضروری است تا از تخریب بیشتر جلوگیری و امکان استفاده مجدد در آینده فراهم شود.

ادامه جدول شماره ۱) پیشینه پژوهش

ردیف	نویسنده	سال	عنوان	نتایج
6	سیپاهی ۵	۲۰۱۶	مناقشات پنجره‌ای در امپراتوری عثمانی و ترکیه: حریم خصوصی بصری، مادی گرایی و حق شهر	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که حقوق حریم خصوصی بصری در ترکیه و امپراتوری عثمانی بیشتر به محیط شهری تعلق داشت و پنجره‌ها به عنوان نمادی از حق شهر به چالش‌های حقوقی و فرهنگی این جوامع تبدیل شدند.
7	السلیمان و همکاران	۱۴۰۲	تکنیک‌های خاص معماری سنتی در کاهش مصرف انرژی بناها و روش استفاده از آن در معماری معاصر (مطالعه موردی خانه‌های شهر حمص در سوریه)	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که تکنیک‌های معماری سنتی در حمص، با استفاده از مصالح و طراحی‌های مناسب اقلیم، می‌تواند به صرفه‌جویی انرژی و فراهم آوردن آسایش حرارتی در ساختمان‌های معاصر کمک کند.
8	عصفوره	۱۴۰۲	طراحی مجتمع مسکونی در دمشق با تاکید بر ساختار معماری بومی سوریه	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که بازگشت به اصول معماری بومی سوریه و استفاده از ویژگی‌های آن در طراحی معاصر می‌تواند به تأمین نیازهای امروزی جامعه سوریه و حفظ هویت معماری بومی کمک کند.
9	امیدواری و همکاران	۱۴۰۱	بررسی تطبیقی مفهوم «حریم» در خانه‌های کشورهای اسلامی حوزه خاورمیانه (مطالعه موردی: خانه‌های اصفهان، صنعاء، دمشق)	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که بوم و شرایط اقلیمی منطقه نقش مهمی در ظهور و تجلی مفهوم «حریم» در خانه‌های اسلامی داشته و میزان حریم‌خواهی در مناطق مختلف، بسته به بستر فرهنگی و جغرافیایی، متفاوت است.
10	حماده	۱۴۰۱	طراحی داخلی خانه بیت‌البارودی در دمشق (طرح بازنده‌سازی فضای داخلی مسکن با نگرشی بر آموزه‌های معماری سنتی سوریه)	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که باززنده‌سازی معماری سنتی خانه‌های دمشق با حفظ ویژگی‌های تاریخی و اقلیمی می‌تواند به بازگرداندن هویت معماری و فرهنگی سوریه کمک کرده و فضایی برای همزیستی گذشته و حال ایجاد کند.
11	امیدواری و همکاران	۱۳۹۹	گونه‌شناسی عناصر فضایی نیمه باز در معماری خانه‌های اسلامی؛ بررسی تطبیقی خانه‌های یزد (دوره قاجاری) و خانه‌های دمشق (دوره عثمانی)	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که فضای نیمه باز، به‌ویژه ایوان اصلی، به عنوان یک عنصر اساسی در خانه‌های اسلامی یزد و دمشق وجود داشته و در هر دو منطقه، با وجود تفاوت‌های کالبدی، اهمیت و ضرورت خود را حفظ کرده است.
12	حماده	۱۴۰۱	طراحی داخلی خانه بیت‌البارودی در دمشق (طرح بازنده‌سازی فضای داخلی مسکن با نگرشی بر آموزه‌های معماری سنتی سوریه)	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که باززنده‌سازی معماری سنتی خانه‌های دمشق با حفظ ویژگی‌های تاریخی و اقلیمی می‌تواند به بازگرداندن هویت معماری و فرهنگی سوریه کمک کرده و فضایی برای همزیستی گذشته و حال ایجاد کند.
13	امیدواری و همکاران	۱۳۹۹	گونه‌شناسی عناصر فضایی نیمه باز در معماری خانه‌های اسلامی؛ بررسی تطبیقی خانه‌های یزد (دوره قاجاری) و خانه‌های دمشق (دوره عثمانی)	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که فضای نیمه باز، به‌ویژه ایوان اصلی، به عنوان یک عنصر اساسی در خانه‌های اسلامی یزد و دمشق وجود داشته و در هر دو منطقه، با وجود تفاوت‌های کالبدی، اهمیت و ضرورت خود را حفظ کرده است.
14	شیدانه مرید و همکاران،	۱۳۹۹	مقایسه تطبیقی الگوی معماری مساجد ایران و ترکیه عطف به دوره عثمانی	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که معماری مساجد ترکیه ترکیبی از اصول معماری اولیه اسلامی، تأثیرات بیزانسی و ویژگی‌های بومی ترکیه است و این ترکیب در طراحی مساجد به‌طور واضح مشهود می‌باشد.
15	خاکساری	۱۳۹۸	معاصر سازی ارزش‌های معماری مسکونی سوریه در بازسازی پس از جنگ (طراحی یک واحد مسکونی در شهر دمشق)	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که بازسازی معماری دمشق باید با توجه به ارزش‌های اصیل گذشته صورت گیرد تا حس تعلق و اصالت معماری در محیط زندگی مردم بازگردانده شده و شرایطی برای همزیستی و تعامل اجتماعی ایجاد شود.
16	دبدبه و همکاران	۱۳۹۷	بررسی معماری و معماری داخلی سبک عثمانی	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که معماری عثمانی و عناصر تزئینی آن نقش مهمی در حفظ هویت معماری اسلامی دارند و استفاده از این عناصر در طراحی معاصر می‌تواند به بازگرداندن ارزش‌های اصیل معماری اسلامی کمک کند.
17	اشعری و همکاران	۱۳۹۴	نقش اقلیم و فرهنگ برحیاط مرکزی درخانه های سوریه حلب	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که طراحی حیاط مرکزی در خانه‌های سنتی سوریه، با توجه به نیازهای اقلیمی و فرهنگی، به عنوان یک راه حل پایدار و کارآمد، نقش مهمی در تأمین آسایش بصری و حرارتی ساکنان ایفا می‌کند.
18	برزگر	۱۳۹۴	بررسی معماری و تزئینات بناهای مهم دوره عثمانی (نمونه موردی: مساجد ومدارس دوره عثمانی)	نتیجه‌گیری کلی این تحقیق نشان می‌دهد که ویژگی‌های معماری و تزئینات دوره عثمانی نقش مهمی در شکل‌گیری معماری آن دوران داشته و استفاده از این ویژگی‌ها در معماری معاصر می‌تواند به غنای معماری مدرن کمک کند.

یافته‌های پژوهش

با توجه به شرایط سختی که شهر ما همچنان از آن رنج می‌برد، ما خود را به عنوان پژوهشگران و علاقمندان به مسائل میراث فرهنگی سوریه، حتی اگر نسبتاً مسئول آنچه بر تاریخ فرهنگی ما می‌گذرد، می‌دانیم و این مسئولیت باید به لحاظ نظری متبلور شود. و عملاً برای ایستادگی در مقابل موانعی که ممکن است منجر به تزلزل اعتماد به نفس، ضربه زدن به هویت و پاک کردن تاریخ ما شود، با استفاده از تمامی قابلیت‌های موجود. در این زمینه، نقش ما به عنوان معمار در شناسایی و توسعه راهبردهای کاربردی و قابل اجرا، به‌ویژه در شهر قدیمی و اطراف آن در شهر حلب، به دلیل اهمیت ویژه آن در سطوح ملی، انسانی و اخلاقی در زمان حاضر برجسته می‌شود.

• ساختار فضایی - کالبدی شهر تاریخی حلب

طرح شهر تاریخی حلب به‌نوعی بیانگر ساختار شهری منسجمی است که لایه‌های مختلفی از ویژگی‌های مورفولوژیکی خاص و خصوصیات فضایی استثنایی آن را که طی هزاران سال تشکیل یافته است، بازگو می‌کند. ساختار متمایز یک مجموعه شهری باستانی و تبدیل آن به یک شهر قدیمی عربی با بناهای تاریخی قابل توجه میدانها، بازارها، خیابان‌های اصلی و محله‌های مختلف و مجزا در امتداد یکدیگر و در عین حال در هم تنیده نشان‌دهنده ویژگی‌های منحصر به فرد آن است. پویایی شهر میراث جهانی حلب در ساختار شهری پیچیده و ارگانیک آن است به‌طوری‌که اجزاء و محله‌های مختلف هر کدام دارای مراکز شهری ویژه ای بوده و سلسله مراتب بین مناطق عمومی و خصوصی، که نمونه‌ای از شهرهای تاریخی خاورمیانه است در آن به طرز چشمگیری خود نمایی می‌کند. در حالی که اطراف ارگ، و همچنین مسجد بزرگ امویان و بازار بزرگ حلب، فضاهای عمومی با اهمیت فرهنگی بالا برای کل شهر هستند، مراکز محله‌ها نیز به نوبه خود از اهمیت خاصی برخوردار بوده و پایگاهی برای انسجام اجتماعی و انتظام برای ساکنان خود به دنبال دارند.

این درجه‌بندی به‌صورت سلسله‌مراتب در هر یک از محله‌های منفرد ادامه می‌یابد در حالی که خیابان‌های اصلی در محله‌ها خیابان‌های پیوسته هستند، یعنی خیابان‌هایی که توسط افرادی که لزوماً در این محله‌ها زندگی یا کار نمی‌کنند نیز استفاده می‌شوند، خیابان‌های داخلی به صورت مسیرهای بن

بست طراحی شده‌اند که فقط توسط ساکنان و مهمانان نشان مورد استفاده قرار می‌گیرند و بنابراین دارای سطح بالایی از حریم خصوصی و کنترل اجتماعی هستند.

این شیوه تقسیم‌بندی سلسله مراتبی بین عمومیت جامعه (محله) و ساختار خصوصی (ساختمان‌ها) نیز به روشی مشابه در گونه‌شناسی خانه‌های سنتی آن یافت می‌شود. ورودی و دسترسی به فضای داخلی این خانه‌ها هیچ‌گاه به‌طور مستقیم نیست، بلکه از گوشه‌ای تعبیه شده، به‌طوری‌که فضای داخلی ساختمان‌ها به‌ویژه حیاط‌ها حتی در باز بودن درب ورودی از خیابان دیده نمی‌شود. پس از قسمت ورودی وارد حیاط می‌شویم که محل ملاقات خانواده‌ها و مهمانان نشان است. از حیاط، اتاق‌ها و فضاهای فردی دیگر برای اعضای مختلف خانه قابل دسترسی است. نقشه «ساختمان‌های با اهمیت برای شکل‌گیری مراکز شهری» ساختمان‌هایی را نشان می‌دهد که برای شکل‌گیری چنین مراکز شهری اهمیت ویژه‌ای دارند. پراکندگی و تمرکز این بناها و تأسیسات، ساختار چند هسته‌ای شهر قدیم را نشان می‌دهد که عرصه سوق و مسجد اموی به همراه ارتباط دروازه غربی با ارگ به‌عنوان مراکز اصلی شهر تاریخی خودنمایی می‌کنند. مراکز تک محله‌ها در چهارراه‌ها و نقاط مرکزی خیابان‌های متصل بین دروازه‌های شهر و نواحی اطراف ارگ که در کل شهر مرکزی هستند، تشکیل شده‌اند.

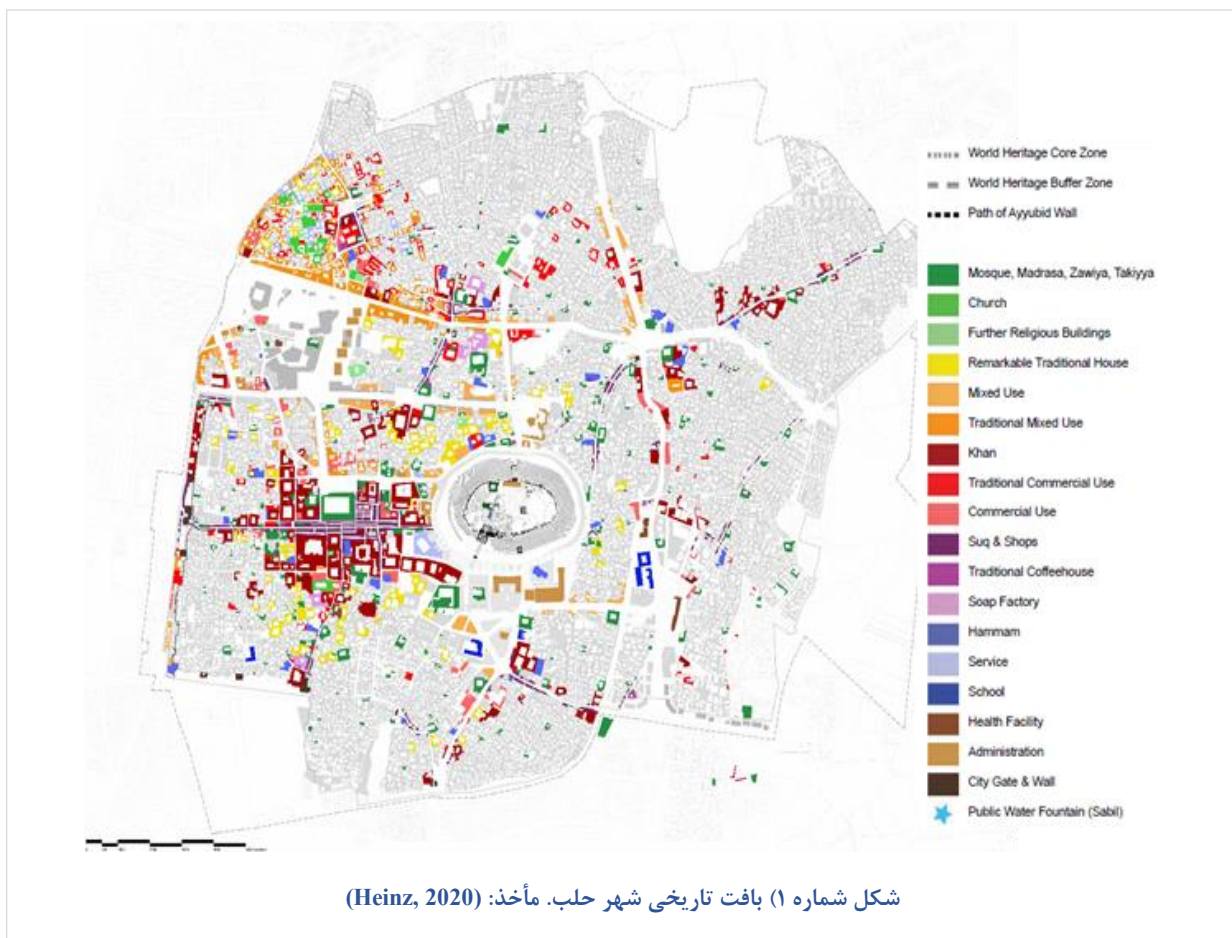
در نهایت ساختمان‌های منفرد و همچنین مسیرهای بن‌بست هر محله و نحوه انشعاب آنها، خوشه‌های مختلف محله‌های بزرگتر را به وجود آورده است. برای شهر میراث جهانی حلب، این سازه‌های شهری ارگانیک با ترتیبات چند مرکزی، در طول نسل‌ها و قرن‌ها توسعه یافته‌اند، با دروازه‌های شهر و مسیرهای اصلی اتصال، خیابان‌ها و محله‌های تابعه که توسط سیستمی از مسیرهای بن‌بست و ساختمان‌های منفرد تشکیل شده‌اند. چنین ساختار شهری تکامل یافته، منعکس‌کننده ساختار سنتی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه شهری حلب است.

• خانه‌های حلب

خانه‌های حلب در تاریخ اسلامی، به‌ویژه در دوران عثمانی و ممالیک، نمونه‌هایی برجسته از هنر و معماری اسلامی را به نمایش می‌گذارند. حلب به دلیل پیشینه طولانی و فرهنگی غنی خود، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین شهرهای اسلامی شناخته می‌شود. در سال ۱۳۸۳ ش / ۲۰۰۴، در

فواره‌ها تزئین می‌شد. این حیاط‌ها فضای مناسبی برای استراحت و دورهمی‌های خانوادگی فراهم می‌آوردند و به‌نوعی به‌عنوان مرکز زندگی اجتماعی خانه محسوب می‌شدند. در این خانه‌ها، سرداب‌ها نیز برای پناه بردن از گرمای تابستان طراحی شده بودند. محوطه‌های پیش‌آمده‌ای که اطراف آن‌ها با چوب مشبک پوشیده می‌شدند و به زیبایی مفروش می‌شدند، به فضاهای زندگی در این خانه‌ها بعدی دلپذیر می‌دادند. در خانه‌های حلب، فضای داخلی معمولاً به دو بخش اصلی تقسیم می‌شد: حَرَمَلِک مخصوص بانوان و سَلَامَلِک که مختص مردان و مهمانان بود. این تقسیم‌بندی در طراحی خانه‌های اعیانی حلب معمول بود و نشان‌دهنده تفاوت‌های اجتماعی و فرهنگی در جامعه آن دوران بود. در داخل خانه‌ها، تالارها و اتاق‌های بزرگ با تزئینات چوبی و حجاری‌های زیبا تزئین می‌شدند. این اتاق‌ها با کاشی‌های رنگی و کتیبه‌های قرآنی مزین می‌شدند و به‌طور کلی فضای داخلی خانه‌ها به شکلی طراحی می‌شد که

چهارمین نشست سازمان کنفرانس اسلامی که در الجزایر برگزار شد، حلب به‌عنوان پایتخت فرهنگی جهان اسلام معرفی شد، که این انتخاب به‌خوبی نشان‌دهنده اهمیت تاریخی و فرهنگی این شهر است. خانه‌های حلب در آن دوران دارای ویژگی‌های معماری خاصی بودند که آن‌ها را از دیگر خانه‌های اسلامی متمایز می‌کرد. یکی از ویژگی‌های بارز این خانه‌ها استفاده گسترده از سنگ‌های باکیفیت، به‌ویژه مرمر سفید، زرد و سیاه بود که در ساخت و تزئینات ساختمان‌ها به‌کار می‌رفت. این نوع سنگ‌ها به خانه‌ها استحکام و زیبایی ویژه‌ای می‌بخشیدند. علاوه بر این، حجاری‌های زیبا با نقوش گیاهی و کتیبه‌های قرآنی از دیگر تزئینات خانه‌ها به‌شمار می‌رفتند که علاوه بر جنبه زیبایی‌شناسی، نشان‌دهنده ارتباط عمیق با فرهنگ اسلامی و مذهبی بودند. خانه‌های حلب معمولاً دارای حیاط‌های مرکزی بودند که در آن‌ها درختان لیمو و نارنج کاشته می‌شدند و اطراف حیاط با بوته‌های گل و حوض‌ها و

است. این محله به عنوان بخشی از میراث فرهنگی حلب شناخته می‌شود و معماری آن، به‌ویژه در دوره عثمانی، به‌خوبی حفظ شده است. خانه در نزدیکی مسجد جامع حلب و برخی دیگر از بناهای تاریخی و فرهنگی مهم این شهر قرار دارد. (شکل شماره ۲)

شکل شماره ۲

خانه غزاله (مدرسه ارمنیان) - حلب. مأخذ: (ویکی‌پدیا)

تاریخچه و اهمیت فرهنگی: این خانه از دوره عثمانی به‌جا مانده و به نام خانه غزاله شناخته می‌شود که در حال حاضر به مدرسه ارمنیان تبدیل شده است. این خانه نشان‌دهنده تأثیرات فرهنگی و مذهبی عثمانی بر معماری حلب است و به‌طور ویژه در مورد ارتباط فرهنگ اسلامی و مسیحی در این منطقه مهم است. این خانه همچنین نمونه‌ای از خانه‌های مسکونی طبقه مرفه در دوره عثمانی است.

اجزای فضایی خانه: خانه غزاله دارای حیاط مرکزی است که فضای اصلی خانه را تشکیل می‌دهد. در اطراف حیاط، اتاق‌های مختلف برای پذیرایی و زندگی خصوصی وجود دارد. این خانه با ایوان‌هایی در اطراف حیاط و فضاهایی برای تعاملات اجتماعی طراحی شده است. اتاق‌های خصوصی نیز به‌طور واضح از فضاهای عمومی جدا شده‌اند. حیاط مرکزی به عنوان فضای مشترک در کنار اتاق‌ها قرار گرفته و یک رابط میان فضاهای مختلف خانه است.

شیوه ساخت و مصالح: خانه غزاله عمدتاً از سنگ‌های محلی و آجر ساخته شده است. مصالح به‌کار رفته در این خانه با توجه به شرایط اقلیمی حلب انتخاب شده‌اند. این مصالح از لحاظ مقاومتی بالایی دارند و به حفظ دمای داخلی خانه در تابستان و زمستان کمک می‌کنند. علاوه بر این، تزئینات گچ‌بری و

علاوه بر راحتی، زیبایی نیز در آن‌ها نهفته بود. در بافت قدیمی حلب، خانه‌های ثروتمندان معمولاً در مرکز شهر قرار داشتند، در حالی که خانه‌های اقشار کم‌درآمدتر در حواشی و حومه شهر قرار داشتند. این تقسیم‌بندی اجتماعی نه تنها بر معماری تأثیر می‌گذاشت بلکه نشان‌دهنده تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی در حلب بود. محله‌هایی مانند فرافره، اطراف قلعه

حلب و مدینه، در دوره‌های جدیدتر، محل زندگی خانه‌های وسیع و زیبای ثروتمندان بود که معمولاً دارای اتاق‌های متعدد و مساحت‌های بزرگی بودند که گاه تا ۹۰۰ مترمربع نیز می‌رسیدند. این خانه‌ها به‌ویژه در دوره‌های عثمانی و ممالیک، نمادی از قدرت و ثروت صاحبان خود بودند. در دوره‌های اخیر، بسیاری از این خانه‌ها به مکان‌های عمومی مانند مدارس، موزه‌ها و پرورشگاه‌ها تبدیل شده‌اند. به عنوان مثال، خانه‌های غزاله که اکنون مدرسه ارمنیان است، کُبه، باصیل و سرای ابراهیم پاشا از جمله خانه‌های معروف حلب هستند. این خانه‌ها بیشتر متعلق به سده‌های یازدهم و دوازدهم هجری (قرن‌های ۱۷ و ۱۸ میلادی) بودند و بسیاری از آن‌ها از نظر حجاری‌ها و آرایه‌های تزئینی بی‌نظیر هستند. این آرایه‌ها اغلب ترکیبی از سنت‌های محلی و عناصر اروپایی همچون روکوکو بودند که تأثیرات فرهنگی متقابل را نشان می‌دهد. در نهایت، خانه‌های حلب نمونه‌های برجسته‌ای از هنر و معماری اسلامی هستند که علاوه بر زیبایی، نشان‌دهنده فرهنگ غنی و تاریخ طولانی این شهر در دوران‌های مختلف اسلامی به‌ویژه در دوره‌های عثمانی و ممالیک می‌باشند. این خانه‌ها همچنان بخش مهمی از میراث فرهنگی حلب به شمار می‌روند و بسیاری از آن‌ها به موزه‌ها و مراکز فرهنگی تبدیل شده‌اند که به حفظ و نمایش تاریخ این شهر کمک می‌کنند.

شهر حلب بر ساخته شده از دو بخش قدیم و جدید است. در بخش اول ساختمان‌های تاریخی با محوریت قلعه بزرگ قرار گرفته‌اند. در بخش جدید نیز معبرکشی‌ها و خیابان‌کشی‌های پهن و عریض به چشم می‌خورد. مشخصات هر کدام از بخش‌ها در (شکل شماره ۱) قابل مشاهده است.

• معرفی خانه‌های منتخب

الف) خانه غزاله (مدرسه ارمنیان) - حلب:

موقعیت جغرافیایی: خانه غزاله در محله فرافره حلب واقع شده است که یکی از محله‌های تاریخی و بافت قدیمی این شهر

حیاط مرکزی: مانند بسیاری از خانه‌های عثمانی، خانه خان لازم دارای یک حیاط مرکزی است که در اطراف آن اتاق‌ها و فضاهای مختلف قرار دارند. این حیاط به‌عنوان مرکز اصلی خانه عمل می‌کند و معمولاً با درختان، گل‌ها و چشمه‌هایی تزئین شده است.

ایوان‌ها و ستون‌ها: ایوان‌های وسیع و بلند که در اطراف حیاط قرار دارند، از دیگر ویژگی‌های معماری این خانه هستند.

شکل شماره ۴) خانه خان الازم، حلب. مأخذ: (ویکی پدیا)

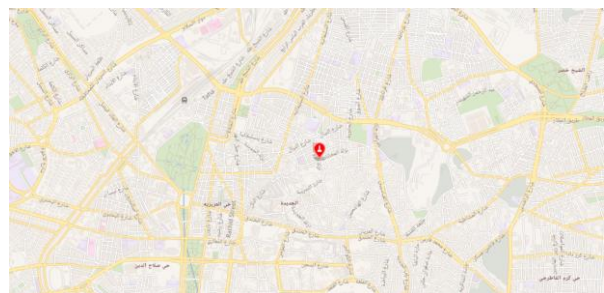

شکل شماره ۵) موقعیت جغرافیایی خانه خان الازم در شهر حلب.

دیانا حریری، سید بهشید حسینی، منوچهر معظمی، محمدرضا رحیم زاده

کاشی‌کاری در این خانه به‌ویژه در اطراف پنجره‌ها و ایوان‌ها دیده می‌شود که نشان‌دهنده هنر معماری عثمانی و تأثیرات فرهنگی است (Rahim, 2016).

مختصات جغرافیایی مدرسه ارمینان در شهر حلب به‌گونه‌ای است که در مرکز نظام ارتباطی و فضایی قرار گرفته است. این‌رو می‌توان گفت به‌نوعی واجد قسمی مرکزیت نمادین در مقیاس شهری نیز هست. موقعیت قرارگیری مدرسه ارمینان در شهر حلبه در (شکل شماره ۳) قابل مشاهده است:

شکل شماره ۳)

موقعیت قرارگیری خانه غزاله (مدرسه ارمینان) در حلب

(ب) خانه خان الازم، حلب:

خانه خان الازم یکی از خانه‌های تاریخی مهم و برجسته در شهر حلب است که به‌عنوان نمونه‌ای از معماری کلاسیک عثمانی در سوریه شناخته می‌شود. این خانه در محله تاریخی "باب انطاکیه" حلب واقع شده و به‌عنوان یک بنای شاخص از دوران عثمانی، نمایانگر ویژگی‌های معماری و فرهنگی آن دوره است. (شکل شماره ۴)

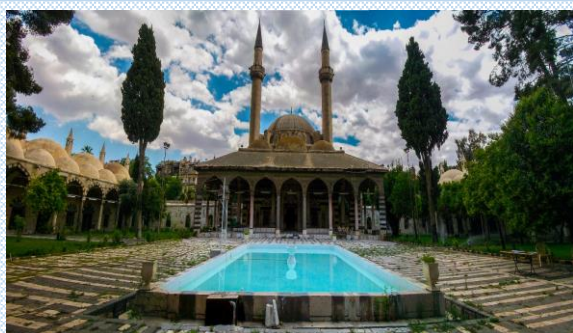
تاریخچه و موقعیت: خانه خان الازم در دوران عثمانی ساخته شده و به‌عنوان یک خانه اشرافی و تجاری در نظر گرفته می‌شده است. محله باب انطاکیه در حلب، که این خانه در آن قرار دارد، یکی از محله‌های قدیمی و مهم این شهر است که در دوران عثمانی و حتی قبل از آن، به‌عنوان یک مرکز تجاری و مسکونی شناخته می‌شد. موقعیت این خانه در این محله، باعث شده که علاوه بر ویژگی‌های معماری، تاریخچه‌ای غنی و اجتماعی نیز داشته باشد. (شکل شماره ۵)

ویژگی‌های معماری: خانه خان الازم از ویژگی‌های معماری خاص و برجسته‌ای برخوردار است که آن را از سایر بناهای تاریخی متمایز می‌کند. این خانه یکی از نمونه‌های بارز معماری عثمانی است که از عناصر مختلف معماری آن دوره بهره برده است. ویژگی‌های معماری آن شامل موارد زیر است:

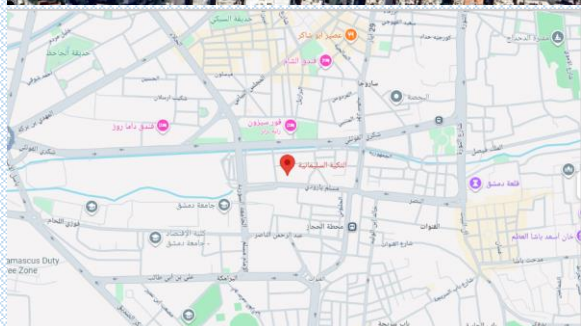
شهر محسوب می‌شود. این کاخ در نزدیکی برخی از مهم‌ترین نقاط تاریخی دمشق مانند قلعه دمشق و بازار حمیدیه قرار گرفته است. (شکل شماره ۶)

تاریخچه و اهمیت فرهنگی: این کاخ در دوران سلطنت سلطان سلیمان قانونی (قرن شانزدهم میلادی) ساخته شد و به‌عنوان یکی از نمادهای شکوه امپراتوری عثمانی در سوریه شناخته می‌شود.

کاخ سلیمانیه ترکیبی از معماری عثمانی، معماری عربی و تأثیرات ایرانی و اروپایی است که آن را به بنایی منحصر به فرد تبدیل کرده است. (شکل شماره ۷)

شکل شماره ۷) تکیه سلیمانیه (قصر سلیمانیه) - دمشق.
مأخذ: (آلبوم شخصی علی الصمادی)

شکل شماره ۶) موقعیت قرارگیری تکیه سلیمانیه در دمشق..

این ایوان‌ها به‌عنوان فضای نیمه‌باز برای استراحت و برگزاری مهمانی‌ها استفاده می‌شده‌اند.

تزئینات گچ‌بری و کاشی‌کاری: یکی از ویژگی‌های برجسته خانه خان‌الازم، تزئینات داخلی آن است که شامل گچ‌بری‌های ظریف و کاشی‌کاری‌های رنگارنگ و هندسی می‌باشد. این تزئینات به‌ویژه در سقف‌ها، دیوارها و اطراف درها مشاهده می‌شوند.

مصالح ساخت: خانه خان‌الازم عمدتاً از مصالح محلی مانند سنگ، چوب و آجر ساخته شده است. این انتخاب مصالح علاوه بر اینکه به ساختار خانه کمک می‌کند، تأثیرات اقلیمی منطقه را نیز در نظر می‌گیرد. این مصالح باعث می‌شود که خانه در برابر گرما و سرمای زیاد مقاوم باشد.

فضاهای خصوصی و عمومی: در این خانه، فضاهای خصوصی و عمومی به‌طور دقیق و حساب‌شده تفکیک شده‌اند. اتاق‌ها و سالن‌های خصوصی معمولاً در بخش‌های داخلی‌تر خانه قرار دارند، در حالی که فضاهای عمومی مانند ایوان‌ها و حیاط‌ها به بخش‌های بیرونی خانه مرتبط هستند.

اهمیت فرهنگی و اجتماعی: خانه خان‌الازم در تاریخ حلب و سوریه به‌عنوان یک خانه مهم و تأثیرگذار شناخته می‌شود. این خانه نه تنها به‌عنوان محل سکونت اشراف و خانواده‌های مهم حلب در دوران عثمانی بوده، بلکه به‌عنوان یک مرکز اجتماعی و تجاری نیز فعالیت می‌کرده است. خانه خان‌الازم در فرآیندهای اجتماعی و فرهنگی شهر نقش ویژه‌ای ایفا کرده و به نوعی نماد زندگی اجتماعی و تجاری در آن دوران محسوب می‌شود. در دوران عثمانی، این خانه برای تجارت و ملاقات‌های اجتماعی استفاده می‌شده و ارتباطات اقتصادی و فرهنگی زیادی در آن شکل می‌گرفته است. این خانه در نهایت به‌عنوان یک شاهکار معماری، از اهمیت زیادی برای پژوهشگران تاریخ، فرهنگ و معماری برخوردار است. در نتیجه، خانه خان‌الازم یک نمونه برجسته از معماری عثمانی است که نه تنها به‌عنوان یک بنای تاریخی و معماری ارزشمند، بلکه به‌عنوان بخشی از هویت فرهنگی و اجتماعی حلب شناخته می‌شود (Afqi, 2016).

پ) تکیه سلیمانیه (قصر سلیمانیه) - دمشق:
موقعیت جغرافیایی: کاخ سلیمانیه در شهر دمشق، پایتخت سوریه، قرار دارد و یکی از شاخص‌ترین بناهای عثمانی در این

سوریه مورد استفاده قرار گرفت. امروزه، قلعه حلب به عنوان یکی از مهم ترین جاذبه های فرهنگی و تاریخی سوریه شناخته می شود و در سال ۱۹۸۶ میلادی، به عنوان بخشی از شهر قدیمی حلب در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شد.

اجزای فضایی و معماری قلعه حلب: قلعه حلب دارای ساختاری پیچیده و مستحکم است که به طور خاص برای دفاع از شهر در برابر حملات نظامی طراحی شده است. دروازه ورودی این قلعه، یکی از شاهکارهای مهندسی نظامی دوران خود محسوب می شود. ورودی اصلی دارای طاق های قوسی شکل بلند و سنگین است که با پل متحرک چوبی محافظت می شدند. این ورودی با یک راهروی شیب دار مارپیچ متصل شده که به صورت استراتژیک طراحی شده تا پیشروی دشمنان را کند کند و به مدافعان قلعه امکان مقابله سریع بدهد. پس از عبور از این راهرو، حیاط وسیع داخلی قلعه نمایان می شود که در اطراف آن ساختمان های متعددی با کاربری های گوناگون قرار گرفته اند. دیوارهای قلعه از سنگ های ضخیم و مقاوم ساخته شده و ارتفاع آن ها به حدود ۱۰ تا ۱۵ متر می رسد. این دیوارها در فواصل منظم دارای برج های دیدبانی و اتاقک های تیراندازی هستند که به سربازان امکان دفاع مؤثر را می داد. عثمانی ها در دوران حکومت خود، برج های دیده بانی قلعه را تقویت کرده و در برخی از آن ها توپخانه های دفاعی مستقر کردند. در کنار برج های دفاعی، قلعه دارای مجموعه ای از استحکامات داخلی مانند انبارهای تسلیحاتی، سالن های اجتماعات، و مراکز فرماندهی بود که در دوران عثمانی برای مدیریت نظامی و اداری شهر مورد استفاده قرار می گرفتند. در داخل قلعه، ساختمان های مسکونی و کاخ هایی وجود دارند که به عنوان محل اقامت والیان و فرماندهان نظامی مورد استفاده قرار می گرفتند. این کاخ ها دارای تالارهای بزرگ با معماری اسلامی و عثمانی هستند و سقف های بلند چوبی و تزئینات گچ بری، کاشی کاری و خوشنویسی در آن ها دیده می شود. علاوه بر کاخ های حکومتی، قلعه حلب شامل یک مسجد بزرگ است که در دوران ایوبیان ساخته شد و در دوران عثمانی مورد بازسازی و توسعه قرار گرفت. این مسجد یکی از مهم ترین بناهای مذهبی در داخل قلعه بود و از لحاظ معماری، تلفیقی از سبک های اسلامی و عثمانی را به نمایش می گذارد. حیاط های داخلی قلعه، علاوه بر نقش نظامی، برای فعالیت های روزمره مانند آموزش نظامی، اجتماعات فرماندهان و تمرینات

کاخ دارای حیاط های وسیع، ایوان های مرتفع و اتاق های متعدد با کاربری های مختلف است. معماری کاخ به گونه ای است که فضاهای عمومی از فضاهای خصوصی جدا شده و نور و تهویه طبیعی به خوبی در سراسر آن جریان دارد.

شیوه ساخت و مصالح: این کاخ عمدتاً از سنگ مرمر، آجر، چوب های حکاکی شده و شیشه های رنگی ساخته شده است. تزئینات داخلی شامل نقاشی های دیواری، گچ بری های پیچیده و کاشی کاری های رنگارنگ است که اوج هنر عثمانی را به تصویر می کشد (Alsubaie, 2024).

ت) قلعه حلب:

موقعیت جغرافیایی: قلعه حلب بر فراز تپه ای مرتفع در مرکز شهر حلب واقع شده است که یکی از قدیمی ترین و مهم ترین دژهای تاریخی در خاورمیانه محسوب می شود. این تپه استراتژیک که ارتفاعی در حدود ۵۰ متر از سطح شهر دارد، چشم اندازی وسیع به مناطق اطراف خود ارائه می دهد که موجب شده این مکان از لحاظ نظامی و دفاعی بسیار حائز اهمیت باشد. این قلعه در مرکز شهر قدیمی حلب و در نزدیکی بسیاری از اماکن تاریخی مانند بازار سنتی حلب، مسجد جامع اموی، و محله های تاریخی قرار دارد. به دلیل موقعیت ممتاز آن در مسیرهای تجاری جاده ابریشم، این قلعه در دوره های مختلف تاریخی، از جمله در دوران عثمانی، نقش مهمی در کنترل تجاری و نظامی شهر ایفا کرده است. (شکل شماره ۸) تاریخچه و اهمیت فرهنگی: قلعه حلب یکی از قدیمی ترین استحکامات نظامی جهان است که قدمت آن به هزاره سوم پیش از میلاد بازمی گردد. این دژ در طول هزاران سال تحت تأثیر تمدن های مختلف از جمله هیتی ها، آشوری ها، یونانیان، رومیان، بیزانسی ها، اعراب، ایوبیان، مملوکان، و عثمانی ها قرار گرفته است و هر کدام از این حکومت ها تغییراتی در معماری و ساختار آن ایجاد کرده اند. در قرن ۱۶ میلادی، زمانی که امپراتوری عثمانی به فرماندهی سلطان سلیم اول، سوریه را فتح کرد، قلعه حلب به یک پایگاه نظامی و مرکز اداری مهم تبدیل شد. عثمانی ها برای تقویت امنیت منطقه، استحکامات دفاعی قلعه را بازسازی کردند، برج های دیدبانی را گسترش دادند، و از آن به عنوان یک مقر فرماندهی نظامی استفاده کردند. در دوره عثمانی، این قلعه نقش کلیدی در دفاع از شهر در برابر حملات خارجی و قیام های داخلی ایفا کرد و علاوه بر آن، به عنوان یک مرکز حکومتی برای والی های عثمانی در

توسط معماران ماهر دوران عثمانی تراشیده و نصب شده‌اند. برای افزایش استحکام دیوارها، از ملات‌های مخصوصی شامل ساروج و گچ استفاده شده که در برابر فرسایش و زلزله‌های احتمالی مقاوم است. سقف‌های برخی ساختمان‌های داخلی از چوب‌های سخت مانند چوب سدر ساخته شده‌اند که علاوه بر استحکام بالا، مقاومت خوبی در برابر رطوبت و شرایط جوی سخت دارد. دروازه‌های ورودی قلعه از چوب‌های ضخیم و میخ‌های فلزی بزرگ ساخته شده‌اند که در برابر حملات دشمنان مقاوم بودند (Sozuner, 2018).

ث) خانه‌ها در دمشق:

موقعیت جغرافیایی: خانه‌ها در دمشق، به‌ویژه در محله باب توما یا محله حومه باب الجابی، نمونه‌هایی از معماری عثمانی با تأثیرات بومی را شامل می‌شود. این محله‌ها به دلیل موقعیت جغرافیایی و تأثیرات تاریخی دارای معماری خاص و بافت تاریخی هستند. (شکل شماره ۱۰)

تاریخچه و اهمیت فرهنگی: این خانه‌ها نمونه‌هایی از ترکیب معماری عثمانی با فرهنگ و نیازهای بومی سوریه هستند و بازتاب‌دهنده روابط اجتماعی و فرهنگی در شهر دمشق در دوره عثمانی هستند. (شکل شماره ۱۱)

اجزای فضایی خانه‌ها: در این خانه‌ها، حیاط‌های مرکزی و اتاق‌های پذیرایی وجود دارند. فضاهای خصوصی به‌طور دقیق از فضاهای اجتماعی تفکیک شده‌اند و حیاط مرکزی یکی از ویژگی‌های اصلی است که به‌عنوان فضای اجتماعی و تهویه عمل می‌کند.

شیوه ساخت و مصالح: در خانه‌های دمشق از آجر و خشت به‌ویژه در دیوارها و سقف‌ها استفاده شده است. این مصالح به‌طور ویژه به‌منظور تطبیق با شرایط اقلیمی معتدل دمشق و ایجاد تهویه طبیعی به‌کار می‌روند. همچنین، تزئینات داخلی این خانه‌ها شامل کاشی‌کاری‌های رنگارنگ و شیشه‌های رنگی است که جنبه زیبایی‌شناسی و فرهنگی مهمی دارند.

این خانه‌ها نه تنها نمونه‌هایی برجسته از معماری عثمانی در سوریه هستند بلکه در عین حال، می‌توانند به‌عنوان یک مرجع برای تحلیل نحوه تعامل فرهنگ‌های مختلف و شرایط اقلیمی با معماری در دوره عثمانی در سوریه مورد استفاده قرار گیرند (Wassouf, 2024).

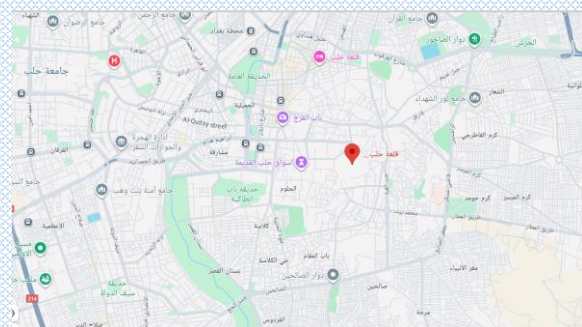
ساختار و فرم کلی بنا در مورد معماری خانه‌های سنتی عثمانی اگرچه تفاوت‌های اساسی در اندازه، ترکیب فضایی و

دفاعی استفاده می‌شدند. معماری داخلی برخی از بخش‌های قلعه شامل نقوش هندسی اسلامی، مقرنس‌کاری‌های ظریف و کتیبه‌های سنگی عثمانی است که بر روی ورودی‌های اصلی و برج‌ها حک شده است. این تزئینات، علاوه بر زیبایی، نشان‌دهنده هویت فرهنگی و هنری قلعه در طول دوره‌های مختلف حکومتی است. (شکل شماره ۹)

شیوه ساخت و مصالح مورد استفاده: قلعه حلب از مواد مقاوم و محلی ساخته شده که امکان مقاومت بالا در برابر حملات نظامی و شرایط اقلیمی سخت را فراهم کرده است. دیوارهای قلعه از سنگ‌های آهکی سخت ساخته شده که به‌دلیل استحکام بالا، در برابر حملات دشمن و تخریب‌های طبیعی مقاوم بوده است. این سنگ‌ها از معادن محلی استخراج و

شکل شماره ۹) شهر قدیمی حلب. مأخذ: (UNESCO)

شکل شماره ۸) موقعیت قرارگیری قلعه حلب

سه اشکوبه بودند. در این راستا طبقات پایین تر را عمدتاً از سنگ و گاه از آجر و طبقات بالاتر را از چوب می ساختند. پیش آمدگی طبقات بالاتر از طریق تیرهای چوبی که بر پشت بندهای چوبی تکیه داشت حاصل می آمد. فاصله میان قاب های چوبی را از آجر یا خشت خام پر می کردند و خلل و فرج میان آنها را با پلاستر رویه می پوشاندند. رنگ نهایی بر اساس دوره زمانی متفاوت بود و در دوره های زمانی تجدید رنگ می شد. البته در اواخر دوران عثمانی ساخت خانه ها از سنگ و آجر گسترش یافت اما الگوی ساخت و منظر کلی خانه ها تغییر چندانی نکرد.

ردیف پنجره های کشیده عمودی که به دلیل قاب بندی چوبی به صورت مدولار شکل گرفته اند و قاب باز شو چوبی اضافه بر پنجره مشبک اصلی دارند از دیگر مشخصه های خانه های عثمانی است. با توجه به تعداد و ترتیب قرارگیری این پنجره ها می توان از ابعاد و عملکرد فضای پشت آنها آگاه شد. مشخصه ثابت دیگر بام شیب دار با رخ بام عریض و یکدست است. در تمامی طرفین بنا در صورت امکان دارای پیش آمدگی بود (Shahbazi, Bemanian, and Lotfi, 2018).

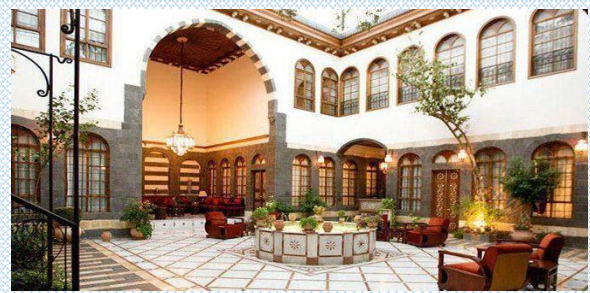
ترکیب بندی کلی فضاها

علاقه به زندگی و کار در محیط های باز و همچنین ساخت شهرها در دامنه تپه ها و کوه ها سبب اهمیت یافتن فضاهای باز و نیمه باز در معماری خانه های عثمانی شده است، از این رو ترکیب بندی کلی فضایی خانه های سنتی عثمانی را می توان از طریق تقسیم این فضاها به سه دسته باز و نیمه باز و بسته طبقه بندی کرد:

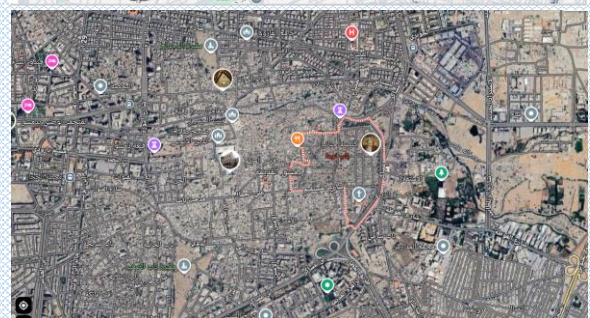
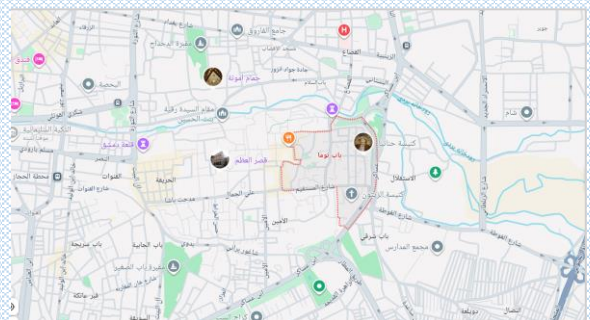
فضای باز (حیاط)

از آنجا که خانه های خود را در میان باغ ها بنا می کردند، از این رو حیاط یا همان باغ کوچک مربوط به خانه، بخش بسیار مهمی از آن بود. حیاطی که فرد پس از ورود از درب اصلی با آن روبه رو می شود، قلب خانه است و از مهم ترین شاخصه های روش زندگی درونگرا است.

حیاط برای طیف وسیعی از عملکردها نظیر پخت و پز و شستشوی ظروف و پخت نان استفاده می شود. در بافت های شهری طبقه همکف برای هماهنگی با خیابان و توپوگرافی زمین تنظیم شده است. دیوارهای طبقه همکف از سنگ یا قلوه سنگ ساخته شده و پنجره ندارند یا پنجره های مخصوص تهویه در سمت خیابان دارند. این فضا اغلب کاملاً به سمت باغ

شکل شماره ۱۱) خانه ای در دمشق. مأخذ: (sana.sy)

شکل شماره ۱۰) موقعیت محله باب توما در دمشق

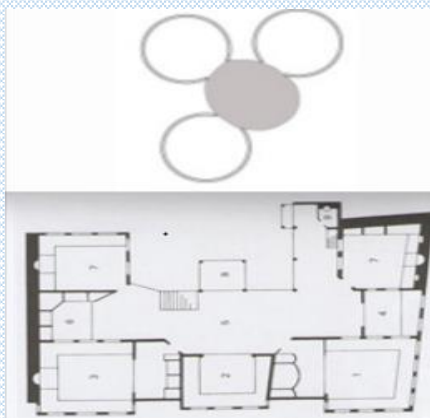
مشخصات منطقه ای در خانه های عثمانی وجود دارد، اصول اساسی و مشخصه ثابتی که خانه های سوریه را به عنوان یک نوع متمایز میکند، در طول قرن ها تثبیت شده است. یکی از این مشخصه ها قاب بندی چوبی و مواد پرکننده بین این قاب ها است که از چوب تا آجر و خشت متفاوت است. مشخصه دیگر، صلبیت در طبقه همکف است درحالی که در طبقات بالاتر از مصالح سبک تر و کف های کنسول شده پشت بنددار استفاده می شود. مشخصه دیگر، ردیفی از پنجره های مدولار است، که از اصول قاب بندی چوبی حاصل شده است و سقف شیب داری که با قطعات همواری پوشیده شده است. عموم معماری خانه های سوریه به دلیل دستیابی به دید و منظر مطلوبی که در اشکوب های بالایی حاصل می شد دو یا

حلب فضای نیمه‌بازی بود که ارتباط میان فضای باز حیاط و فضاهای بسته اتاق‌ها یا تالارها را برقرار می‌کرد در خان‌های عثمانی صفه نام گرفت. در قرون ۱۶ و ۱۷ نمای بیرونی که روبه باغ یا محوطه حیاط بوده است به ویژه در خانه‌های مرکزی، هم در طبقه همکف و هم در طبقات فوقانی به سمت باغ گشودگی به شکل یک ایوان داشته است، اغلب حیاط نامیده می‌شده است. صفه فضایی بود که برای عملکردهای چندگانه‌ای در زندگی قابل استفاده بود. (شکل شماره ۱۳ و ۱۴)

شکل شماره ۱۳

نمونه صفه و حیاط در خانه‌های سنتی. مأخذ: (Bertram, 2008: 27)

شکل شماره ۱۴) نمونه صفه و حیاط در خانه‌های سنتی. مأخذ: (همان)

یا حیاط باز است و برای نگهداری حیوانات یا فعالیت‌های خانه‌داری استفاده شده و تاشلیک نام دارد. (شکل شماره ۱۲) علیرغم قرارگیری خانه‌ها در میان حیاط‌ها و پیروی از الگویی شبیه به باغ‌شهرها، توده ساختمانی را در گوشه حیاط و در جوار گذرهای همجوار می‌ساختند این موضوع ضمن ایجاد دید مطلوب به محوطه عمومی سبب شکل‌گیری بدنه‌سازی مطلوب در فضای شهری می‌شد.

شکل شماره ۱۲

قاب‌بندی چوبی و مصالح پرکننده. مأخذ: (Midilisari, 2011: 785)

فضای نیمه‌باز صفه

فضای نیمه باز یا همان صفه در خانه‌های عثمانی ریشه در مفهوم «فضای میانی» در خانه‌های سنتی حلب با فضای معماری عثمانی دارد که به عقیده «تورگات» برگرفته از روش زندگی چادرنشینی است. چادرها به عنوان فضای زندگی به روش زندگی کوچ‌نشینی در کنار یکدیگر و در مجموعه‌های چندتایی برپا می‌شدند. فضای میان چند چادر که مربوط به اعضای یک خانواده گسترده بود درواقع خود فضایی دیگر بود که ارتباط میان چادرهای مختلف را برقرار می‌کرد. با یک‌جانشین شدن سوره این مردمان در ترکیب‌بندی فضاهای خانه‌های خود از روشی مشابه روش قدیمی استفاده کردند. طبیعی برای زندگی و نیاز به جابجایی‌های مکرر، مفهوم وابستگی فضا به زمین و محیط تجریدی گسترش یافته است. با جاداشدن فضای زندگی از طبیعت این مفاهیم به درونگرایی و محصوربودن در برابر محیط بیرونی تغییر یافته است و در خانه‌های سنتی طرح عثمانی این فضا به‌عنوان فضای میانی بروز یافته است این فضای میانی جدید که در غالب خانه‌های

فضاهای بسته (اتاق‌ها)

• بررسی تطبیقی ارزش‌های مشترک معماری در حلب و دمشق

در بررسی تطبیقی ارزش‌های مشترک معماری در خانه‌های عثمانی حلب و دمشق، یکی از جنبه‌های برجسته، تأثیر فرهنگ عثمانی و اسلامی بر طراحی و ساختار این خانه‌ها است. این معماری که حاصل تلفیق هنر اسلامی با ویژگی‌های محلی هر منطقه است، در دوره عثمانی به شکلی واحد و هماهنگ در سوریه ظهور یافت و به طور خاص در شهرهای تاریخی حلب و دمشق خود را نشان داد. ارزش‌های مشترک معماری اسلامی در این دو شهر شامل مواردی مانند احترام به حریم شخصی، به‌کارگیری فضاهای اجتماعی برای تعاملات خانوادگی، و هماهنگی با محیط و اقلیم است.

حیات مرکزی یکی از ویژگی‌های مشترک این معماری است که در هر دو شهر دیده می‌شود و علاوه بر تأمین نور و تهویه مناسب، محلی برای گردهمایی و تعاملات خانوادگی فراهم می‌کرد. این حیاط‌ها معمولاً با گیاهان و حوض‌هایی تزئین می‌شدند که به‌طور مستقیم با طبیعت ارتباط داشتند و حس آرامش و زیبایی را به فضا می‌بخشیدند. در کنار این حیاط‌ها، ایوان‌ها و تراس‌ها نیز نقش مهمی در تأمین فضایی نیمه‌باز داشتند، که از آن‌ها برای استراحت و گفت‌وگوهای خانوادگی استفاده می‌شد.

از سوی دیگر، استفاده از مصالح بومی همچون سنگ و چوب و توجه به سبک‌های تزئینی اسلامی مانند گچ‌بری و کاشی‌کاری نشان‌دهنده هویت مشترک و عمیق معماری اسلامی در این خانه‌هاست. نقوش هندسی و تکرارهای ریتمیک در تزئینات داخلی خانه‌ها نمایانگر پیوند عمیق این معماری با فرهنگ اسلامی است. این تزئینات نه تنها جنبه زیبایی‌شناسی دارند، بلکه نمایانگر جهان‌بینی و نمادهای اسلامی نیز هستند.

این ویژگی‌ها، با وجود تفاوت‌های جزئی، در هر دو شهر بازتاب‌دهنده دیدگاه‌های فرهنگی و ارزش‌های اجتماعی مردم آن دوره بودند. این ارزش‌های مشترک، همراه با تطبیق آن‌ها با اقلیم و فرهنگ محلی، نوعی از معماری اسلامی بومی را به وجود آورده‌اند که از یک سو با فرهنگ اسلامی عثمانی و از سوی دیگر با ویژگی‌های فرهنگی و اقلیمی سوریه سازگار است (نوایم و همکاران، ۲۰۲۳).

اتاق در خانه‌های سنتی به سبک دوره عثمانی در حلب به‌عنوان عنصر اصلی خانه شناخته شده که به‌تنهایی پا بر جا می‌ماند. تورگات با توجه به آنکه یک اتاق اکثر عملکردهایی که در زندگی روزمره و در یک خانه اتفاق می‌افتد را در خود جای می‌دهد آن را خانه‌ای درون یک خانه توصیف کرده است. علاوه بر فضای میانی مشخصه دیگر روش زندگی کوچ‌نشینی که به‌طور مستقیم در معماری داخلی خانه‌ها بازتاب می‌یابد، ایده انعطاف‌پذیری است. پوشش‌های کف سبک و قابل حمل نظیر فرش، گلیم و نمد و نیز اجزای قابل تغییر داخلی نظیر رختخواب، قفسه، صندوق و سکو و قابلیت استفاده از یک فضا برای عملکردهای مختلف در طول روز بازتاب این ایده در خانه‌ها سبک دوره عثمانی در حلب هستند. از این‌رو اتاق به‌عنوان چادر آسیای مرکزی ساکن شده توصیف شده است اجزای فضای داخلی خانه‌های سبک دوره عثمانی در حلب و خصوصاً اتاق‌ها به گونه‌ای شکل گرفته‌اند که به دنبال غنای کارکردی هستند و از این طریق به اتاق امکان برگزاری طیف وسیعی از کارکردها را بخشیده و همزمان سبب انضباط در الگوی ثابت دیوارها و سقف می‌شوند. نکته شکل‌دهنده دیگر در معماری اتاق‌ها در خانه‌های سبک عثمانی در سوریه، نظام پدرسالاری در فرهنگ عثمانی است، بدین نحو که هر خانه یا عمارت اعیانی در فرهنگ ترکی مربوط به یک خانواده گسترده شامل پدر خانواده و خانواده‌های هسته‌ای فرزندان ذکور بود که هریک در یکی از اتاق‌ها یا تالارهای خانه ساکن می‌شدند و اتاق اصلی به پدر خانواده تعلق داشت. بدین جهت هر یک از اتاق‌ها بایستی تمامی احتیاجات زندگی مستقل یک خانواده کوچک را تأمین می‌کرد. به دلیل حفظ حریمیت داخل اتاق‌ها در اغلب اتاق‌ها از پنجره‌های مشبک چوبی که بعضی اوقات تزئینات ظریفی داشتند بهره می‌بردند. این پنجره‌ها ضمن کنترل نور و جریان باد مزاحم جلو دید همسایه‌ها به داخل خانه را می‌گرفتند و این امکان را برای زنان خانه فراهم می‌کردند که از شبکه‌های چوبی به مناظر رو به خیابان بنگرند. از سوی دیگر پلان نامنظم خانه‌های عثمانی در کوچه‌های پر پیچ‌وخم به وسیله کنسول شدن کف اتاق‌ها بر روی تیرهای چوبی و پشتیبندهای مخصوص اصلاح می‌شد (Rajabi, Zare, and Hosseini, 2022).

نتیجه‌گیری

در مقایسه ویژگی‌های معماری خانه‌های عثمانی در حلب و دمشق، شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بر اساس شرایط جغرافیایی، فرهنگی و تاریخی این دو شهر وجود دارد. یکی از عناصر مشترک در هر دو شهر، تمرکز بر حیاط مرکزی به عنوان هسته اصلی خانه است. این حیاط‌ها، با در نظر گرفتن تهویه طبیعی و نورگیری، فضایی برای تجمع خانوادگی، تعاملات اجتماعی و همچنین آرامش را فراهم می‌کنند. این ویژگی که با اصول معماری اسلامی و عثمانی مطابقت دارد، نشان‌دهنده احترام به حریم شخصی و ایجاد فضای داخلی قابل استفاده و چندمنظوره است.

در حلب، طراحی حیاط‌ها و اتاق‌های اطراف آن عمدتاً ساده و با استفاده از مصالح محلی مانند سنگ‌های آهکی و بازالت انجام می‌شود. این مصالح که دارای ویژگی‌های عایق‌بودن هستند، به کاهش دمای داخلی در فصول گرم کمک کرده و باعث بهبود شرایط زیستی می‌شوند. استفاده از سنگ‌های طبیعی در حلب به دلیل تطابق با اقلیم گرم و خشک این منطقه، همچنین نمادی از فرهنگ محافظه‌کارانه مردم این شهر است که به سادگی و کارایی فضا توجه دارند. اما در دمشق، فضای داخلی و حیاط‌ها با جزئیات بیشتری همراه است. استفاده از شیشه‌های رنگی و کاشی‌کاری‌های هنری جلوه‌ای پر جزئیات و زیباتر به خانه‌ها می‌بخشد که نشان‌دهنده تنوع فرهنگی و تأثیرات متعدد فرهنگی این شهر به عنوان یک مرکز تجاری و فرهنگی است.

دیگر شباهت‌ها در هر دو شهر، تقسیم‌بندی دقیق فضاهای عمومی و خصوصی است. در هر دو شهر، خانه‌ها به نحوی طراحی شده‌اند که اتاق‌های عمومی به حیاط باز شوند و دسترسی آسان‌تری برای مهمانان داشته باشند، در حالی که اتاق‌های خصوصی بیشتر در بخش‌های داخلی و دور از دید قرار گرفته‌اند تا حریم خانواده حفظ شود. این طراحی به ساکنان اجازه می‌دهد که در کنار تعاملات اجتماعی، حریم شخصی خود را نیز حفظ کنند. با این حال، در دمشق به دلیل سبک زندگی اجتماعی تر و اهمیت بیشتر روابط اجتماعی، فضاهای پذیرایی رسمی و ایوان‌های بزرگتری طراحی شده‌اند. در هر دو شهر، تزئینات داخلی نقشی مهم در زیبایی‌شناسی فضاها ایفا می‌کند، اما با تفاوت‌هایی. در حلب، تزئینات

به صورت هندسی ساده و با رنگ‌های طبیعی سنگ‌ها به کار رفته است و محیطی آرام و مینیمال ایجاد می‌کند که با فرهنگ و اقلیم این شهر همخوانی دارد. در دمشق، تزئینات داخلی با استفاده از کاشی‌های رنگارنگ و گچ‌بری‌های پیچیده و شیشه‌های رنگی جلوه‌ای بیشتر دارند و به فضای داخلی حسی پویا و پرجنب‌وجوش می‌دهند.

پی‌نوشت:

1. Noaime
2. Mansour
3. Güçhan
4. Alafandi
5. Sipahi

فهرست منابع:

- اشعری، ا. و قرایی، س. (۱۳۹۴). نقش اقلیم و فرهنگ بر حیاط مرکزی در خانه‌های سوریه (حلب-دمشق). سومین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری.
- السیلمان، ب.، زرکش، ا. و یگانه، م. (۱۴۰۲). تکنیک‌های خاص معماری سنتی در کاهش مصرف انرژی بناها و روش استفاده از آن در معماری معاصر (مطالعه موردی: خانه‌های شهر حمص در سوریه). مطالعات علوم محیط زیست، ۱(۱)، ۶۲۲۹-۶۲۳۷.
- امیدواری، س.، حمزه‌نژاد، م. و امیدواری، ا. (۱۳۹۹). گونه‌شناسی عناصر فضایی نیمه‌باز در معماری خانه‌های اسلامی: بررسی تطبیقی خانه‌های یزد (دوره قاجاری) و خانه‌های دمشق (دوره عثمانی). مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۱(۴۲)، ۱۹-۳۲.
- امیدواری، س.، حمزه‌نژاد، م. و امیدواری، ا. (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی مفهوم «حریم» در خانه‌های کشورهای اسلامی حوزه خاورمیانه (مطالعه موردی: خانه‌های اصفهان، صنعاء، دمشق). نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی، ۳(۱)، ۱۴۵-۱۶۸.
- برزگر، ج. (۱۳۹۴). بررسی معماری و تزئینات بناهای مهم دوره عثمانی (نمونه موردی: مساجد و مدارس دوره عثمانی). همایش ملی فرهنگ، کالبد و محیط در معماری و شهر اسلامی.
- برزگر، ج. (۱۴۰۰). بررسی معماری و تزئینات بناهای مهم دوره عثمانی. مجله معماری و هنر اسلامی، ۱۵(۳)، ۴۵-۶۰.
- بدویه، م. و شاطری وایقان، ا. (۱۳۹۷). بررسی معماری و معماری داخلی سبک عثمانی. دومین کنفرانس بین‌المللی افق‌های نو در علوم مهندسی.
- حماده، ز. (۱۴۰۱). طراحی داخلی خانه بیت‌البارودی در دمشق (طرح بازنده‌سازی فضای داخلی مسکن با نگرشی بر آموزه‌های معماری سنتی سوریه) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد،

- in the city of Lattakia.
- Mansour, N., Teba, T., & Melis, A. (2021). **Domestic architecture and the city identity: the historic city of Homs and its traditional courtyard houses as a case study**. In *Cities' Vocabularies: The Influences and Formations* (pp. 3-23). Springer International Publishing.
- Midilisari, R., (2011). **The effects of traditions customs and belifes on Architectural Design: The Example of Turkey**. *International Journal of Academic Research*. 13(1), 780- 792.
- Noaime, E., & Alnaim, M. M. (2023). **Attempting to grasp the architectural formation of the facades overlooking the courtyard: Al-Jadida neighborhood housing in Aleppo during the late Ottoman period (since the 18th century)**. *Open House International*.
- Rahim, A. A. A. (2016). **The Aleppine Ottoman Ajami Rooms, Destruction and Reconstruction**. *Academia.edu*.
- Rajabi, F., Zare, L., & Hosseini, S. B. (2022). **A Technical Synergy of Cognitive Maps and Space Syntax in Recognition and Analysis of the Sociability of Physical Spaces Influenced by Spatial Territories**. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 19(108), 5-16.
- Shahbazi, M., Bemanian, M. R., & Lotfi, A. (2018). **A comparative analysis of spatial configuration in designing residential houses using space syntax method (case studies: houses of Isfahan and modern architecture styles)**. *International Journal of Applied Arts Studies (IJAPAS)*, 3(1).
- Sipahi, A. (2016). **Window-conflicts in the Ottoman Empire and Turkey: Visual privacy, materiality and right to the city**. *Middle Eastern Studies*, 52(4), 588-604.
- Sozuner, S., & Martinez, J. (2018). **Aleppo: A Design Proposal for a Deconstructed City Center**. *Politesi, Politecnico di Milano*.
- Wassouf, M. (2024). **From Preservation to Valorization, Urban Policies for the Reconstruction Process for Damascus Cultural Heritage**. *Webthesis, Politecnico di Torino*.
- دیانا حریری، سید بهشید حسینی، منوچهر معظمی، محمدرضا رحیم زاده
- دانشگاه هنر تهران، دانشکده معماری و شهرسازی.
- خاکساری، پ. (۱۳۹۸). **معاصر سازی ارزش های معماری مسکونی سوریه در بازسازی پس از جنگ (طراحی یک واحد مسکونی در شهر دمشق)** (پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آیت الله العظمی بروجردی (ره)، دانشکده فنی و مهندسی).
- شیدانه مرید، م.، و خامه، م. (۱۳۹۹). **مقایسه تطبیقی الگوی معماری مساجد ایران و ترکیه عطف به دوره عثمانی**. نشریه پژوهش های معماری اسلامی، ۴(۱)، ۱۰۱-۱۱۱.
- عصفوره، ع. (۱۴۰۲). **طراحی مجتمع مسکونی در دمشق با تأکید بر ساختار معماری بومی سوریه** (پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد، دانشکده هنر و معماری).
- Afqi, S. (2016). **Khān al-‘Azm: A historical and architectural gem of Aleppo, Syria**. *Journal of Syrian Architecture*, 32(4), 45-60.
- Alafandi, R., & Rahim, A. A. (2017). **The legacy of Aleppine Ottoman houses**. *International Journal of Heritage Architecture*, 1(3), 388-400.
- Alsubaie, M. S., Almutery, S. B., Almoufleh, A. A., Khalil, M. M., & Sallam, A. (2024). **Architectural Heritage Conservation in the City of Qurh: Assessing and Stabilizing Islamic Era Mud Brick Structures**. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 24(1), 50-73.
- Bertram, C., (2008). **Imagining the Turkish house: Collective Visions of Home**. Texas, University of Texas Press.
- Güçhan, N. Ş. (2018). **History and characteristics of construction techniques used in traditional timber Ottoman houses**. *International Journal of Architectural Heritage*, 12(1), 1-20.
- Heinz, Nagler (2020), **Urban Cultural Heritage in the Middle East Old City of Aleppo Five Thousand Years of Urban Structures**, Brandenburg University of Technology Cottbus – Senftenberg Faculty of Architecture, Civil Engineering and Urban Planning Chair of Urban Development and Design, Museum of Islamic Art, Berlin, Syrian Heritage Archive Project.
- Ismail, R. H. (2015). **Adaptation of housing design to culture change in Syria: Concepts and practices**